

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/4—5

**БЕОГРАД
1980.**

ДВОЈАКИ ОБЛИЦИ ГЛАГОЛА МРЕТИ/МРИЈЕТИ

Сем у акценту и у наречју (замене јата), наш правопис из 1960. године не допушта никакве двострукости у парадигми глагола *мрети/мријети*. Према правописном речнику промена гласи: *мрети* ијек. *мријети*, през. *мрем-мреш-мре-мремо-мрете-мру* (ек. и ијек.), прил. сад. *мрући*, аор. *мрех-мре-мресмо-мресте-мреше* ијек. *мријех-мрије-мријесмо-мријесте-мријеше*, р. прид. *мро-мрла*. Све је ово непосредни продужетак старе, прасловенске и праштокавске парадигме овога глагола (*mrěti* од старијер *meriti*, *mrěšь*, *mrěti-*, *mrěнь* од *merxъ*, *mrĭь* од *mrĭrĭь*), без икакве типолошке преаде облика. Сви су они и даље довољно обични, те немамо никаквога разлога да их не сматрамо потпуно правилнима, тим пре што је таква промена дата и у Вуковом речнику.

Примећује се, ипак, знатно колебање у облицима овога глагола, и то не само у дијалектима него и у писаној речи. Колебање се олакшава тиме што овај глагол постаје све више изолован и типолошки усамљен у нашем глаголском систему, јер су остали глаголи истог или сличног типа потиснути, и углавном се ограничавају на сложена образовања (*допрети*, *прострети*, *продрети* итд., сл. и *узети*, *почети*, *запети* и др.); и сам глагол *мрети* све више се потискује сложеним *умирати*. Грађа Речника САНУ сведочи о низу одступања од облика датих у Правопису и у Вуковом речнику, те ћемо их посебно илустровати и размотрити (дела писаца биће наведена као и у Речнику САНУ, с тим што ће се аутори именовати иницијалом имена и нескраћеним презименом).

мрем — *мријем*. Потврда за први тип има код многих писаца широм наше језичке области, и екавских и ијекавских: *не мреш ти од пушке* (Вукове народне пословице), *мреш од страха* (Ј. Веселиновић 6, 271), *не умиremo где они мру* (Н. Цвијановић 1, 28), *нит живи . . . нит мре* (Д. Васић 3, 51), *на твојем столу мој каранфил мре* (Д. Марковић 1, 103), *сва природа мре* (Милан Ракић 1, 71), *мрем за мојим идеалом* (Ј. Комарчић 8, 214), *мре*

Стара Србија (М. Митровић 1, 111), и срца мру (Ј. Дучић 1, 88), једном се мре (М. Лалић 5, 34), сунце мре (Ј. Ђонович 1, 69), мру људи, мре звијерје, мру травке (Јб. Вуличевич 1, 51), као што и ми мремо (С. Матавуљ 4, 12), да од севдаха мрем (М. Огризовић 1, 24), сама ледина гладом мре (Даничићеве нар. пословице), шумор вала мре (А. Шеноа 16, 200), душа ми од жара мре (Д. Домјанић 2, 64), у чаши вина задњи одбљесак... мре (Г. Крклец 6, 20), јасне звијезде мру (Т. Ујевић 7, 96), јесен мре (В. Назор 19, 19) — и др.

Грађа РСАНУ има, међутим, подоста потврда и за тип *мријем*. Све су из хрватских писаца: чекам и чезнем, *мријем* (Ф. Галовић 2, 30), сад тек живим, макар можда *мријем* (И. Горан Ковачић 4, 40), на стрни вјетар *мрије* (Д. Домјанић 1, 100), док ти се насмијеши, већ *мрије* (С. Жежић, Ј-К 1, 47), пјесма у посљедњим *мрије* акордима (В. Ковачић 1, 18), стаје му душа и тако *мрије* (С. С. Крањчевич 1, 22), хоћу да *мријем* (А. Г. Матош 7, 26), *мрију руже* (А. Шимић 1, 245).

Облици типа *мријем* нису ијекавизми, и не долазе као резултат утицаја инфинитивне основе на презентску, него услед јаке тежње типолошком обједињавању глагола са једносложном вокалском основом, која се испољава и код других глагола (*вријем*, *зријем*, *спијем* и сл. уместо *врим*, *зрим*, *спим*, а слично је и *надујем* уместо *надмем*). Подстицај за њихово стварање јачи је у ијекавским говорима него у екавским, јер у том правцу делују не само тип *бијем*, *пијем*, *шијем*, *кријем*, *лијем* и сл. него и глаголи у којима је јат испред *-јем* замењено са *и*: *смијем*, *умијем*, *доспијем*, па и *сијем*, *вијем* и сл. Зато је разумљиво што се тежња ширењу лика *мријем* испољила управо у оквиру ијекавског наречја.

Можемо закључити да и даље треба давати јасну нормативну предност лику *мрем* у односу на *мријем*, и то из више разлога: 1. зато што облици који одржавају континуитет са старима увек имају извесну предност, све док не постану необични, 2. зато што се тип *мрем* шире и равномерније употребљава, без икаквих регионалних или других ограничења, 3. зато што он не нарушава односе простог и сложеног глагола, за разлику од *мријем-умрем*, и 4. зато што у нашем стандарду нема обличко-акцентског типа *мријѐти/мријѐти-мријѐм*, него он представља типолошку новост, увећавајући сложеност нашег глаголског система. Ипак, показана системска логика која доводи до типа *мријем* (тежња обједињавању једносложних основа у бројнији тип) и интензитет његове употребе у хрватској књижевности не допуштају да га прогласимо некњижевним баластом (као што ћемо то моћи за даље случајеве) и препоручимо лекторима да га одстрањују из текстова, него морамо признавати право ауторима да се

опредељују и за тај лик. Ово тим пре што се глагол *мрети/мријети* све више ограничава на уметнички и експресивни израз, док неутралну информативну службу преузима *умирати*, а у експресивном изразу нормативне интервенције морају бити веома уздржане.

мрући — *мријући* — *мрећи*. Све што је речено за однос *мрем-мријем* вреди и за однос *мрући-мријући*. У грађи Речника САНУ мало је уопште примера за глаголски прилог од овога глагола, те имамо само две потврде за први лик: *и рече мрући* (Т. Маретић 9, 38), *душама те вичу вјечито мрући* (Д. Станојевић 5, 44) — а за други ниједну, иако се може узети да би сви писци који се опредељују за *мријем* имали и прилог *мријући*.

Налазимо, међутим, и један пример у коме је глаголски прилог направљен наставком *-ећ(и)*: *заслепи сунце, после ведрога дана што мрећ одлази иза далеких брда* (С. Миличић 4, 42). То по свој прилици треба објаснити тако да је аутор (препева) прибегао облику који није довољно контролисао језичким осећањем, па га је направио помоћу обрасца који није својствен глаголима са *-у* у 3. лицу мн. през. и који овде не спада у стандардни језик.

мрех — *мрех*. У грађи РСАНУ налазимо код два хрватска писца одступање од сталног правила по коме се аорист од вокалских инфинитивних основа прави простим додавањем *-х* на ту основу: *ни би зато барбарим ве звали, што ви мросте, док су они спали* (И. Мажуранић 1, 22) *божанства мроше, свенуше родови* (С. С. Крањчевић 5, 96). Овде је на сонантску основу додат наставак својствен основама на прави сугласник (*некох, тресох* итд.). Иако су сонантске основе некад биле у типолошкој сагласности са сугласницима, аорист на *-ох* (као млађа словенска творевина) није се био проширио на њих, те у облицима типа *мрех* не можемо видети чување старине него новије колебање флексије, које остаје изван стандардних образаца и изван наше граматичке норме.

мро, мрла — *мрео, мрела*. Облици типа *мрео-мрела* свакако значе утицај инфинитивне основе, те би се у ијекавици очекивао лик *мријела*. Он није потврђен, али у ијекавском тексту имамо једну потврдну за *мрео*, и то напоредо са *мрла*, што вероватно значи посебно избегавање класичног облика мушког рода *мро*: *како онај мрео ... онако и дјевојка за многа мрла* (Т. Драгичевић, ГлЗМ 1907, 50). Остале су потврде екавске: *походи на север ... учинили су да је ... неколико пута „чума мрела“* (СЕЗБ 29, 212), *за Њега смо мрели ми* (Д. Чобић, Поз. 1849—1850, 186), *у ропству је сваким даном тихо мрела* (М. Јакшић 4, 130), *врти су мрели с болним нестрпљењем* (Ј. Дучић 1, 10).

И ове облике можемо оценити као непотребно нарушавање система, сматрајући за једине правилне ликове *мро, мрла* итд.,

које налазимо у доста извора: у *Мате је девет браће било, све девет је од урока мрло* (нар. песма, БВ 1903, 222), *као да је мро па оживљео* (Вукове нар. пословице), *жалост мртвих и нијемих живота који су живили и мрли за вас* (И. Андрић 1, 33) *ни слутила није... да јој је отац... мро* (Б. Будисављевић 1, 40), *он је мро од муке* (Ј. Веселиновић 3, 175), *и онако је по селу много мрло људи* (М. Глишић 6, 337), *тисућа момака што би мрли да учувају... слободу* (С. М. Љубиша 6, 14), *замислила како је мрла и умрла* (М. Марковић, Зап. 1, 82), *а кад мр'о, не умр'о* (Б. Радичевић 1, 283), *гласа... који се губио и мро* (Б. Станковић 3, 117), *проналазачи лековитих зрака су мрли* (И. Секулић 4, 171), *ком су деца мрла* (М. Милићевић 34, 125), *који су мрли само за веру* (В. Ћоровић 3, 37), *јер је мр'о од глади* (М. П. Шапчанин 1, 71).

Навођени примери сведоче не само о већој или мањој учесталости појединих облика него — сви заједно — и о томе да је глагол *мрети/мријети*, иако нам може изгледати углавном потиснут глаголом *умирати*, широко присутан у нашој књижевној речи, нарочито у пренесеним и фигуративним значењима, те доприноси живости и сликовитости нашег књижевног израза. По томе, а и као основна реч једног значајног лексичког гнезда (*мрети, умрети, замрети, помрети, премрети, изумрети*), он представља важну лексему, те одржавајући га и даље у употреби треба да чувамо правилност његових облика.

М. Пешикан